

УДК 581.9 (477. 2)

К.К. Карпенко, О.С. Родінка, А.П. Вакал

**РАРИТЕТНІ ВИДИ СУДИННИХ РОСЛИН БАСЕЙНУ Р. СУЛА
НА СУМЩИНІ**

На території басейну р. Сула на Сумщині виявлено 44 види судинних рослин, які потребують особливої охорони, із них 11 видів мають міжнародний охоронний статус, 17 – занесені до Червоної книги України, 24 – до Червоного списку Сумської області. 31 вид знаходиться на території заповідних об'єктів.

Ключові слова: раритетні види, судинні рослини, басейн Сули, Сумська область, Україна.

Постановка проблеми. Дослідження фіторізноманіття басейну р. Сула на території Сумської області кафедрою ботаніки Сумського державного педагогічного університету проводиться з 1989 року. Протягом 1989–1992 рр. дана територія нами обстежувалась у зв'язку з виконанням на замовлення Держуправління «Фармація» госпдогвірної теми «Вивчення природних ресурсів лікарських рослин Сумської області та розробка рекомендацій щодо їх раціонального використання й охорони». Наступні теми виконувались на замовлення Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Сумській області. Серед них – «Поширення видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України та Європейського Червоного списку, на території Недригайлівського та Роменського районів Сумської області» (1994 р.), «Наукове обстеження гідрологічних заказників у заплаві р. Сула на Сумщині» (1994 р.), «Вивчення біорізноманіття ботанічних заказників «Борозенківський», «Хмелівський» та гідрологічних заказників «Миколаївський», «Верхньосульський-2» і ін.» (2000 р.). У 2003–2006 рр. і в 2010 році Держуправління охорони навколишнього природного середовища в Сумській області залучало нас до участі в короткотривалих експедиціях для дослідження фіторізноманіття та підготовки наукових характеристик низки існуючих заповідних об'єктів і перспективних для заповідання територій у басейні р. Сула, в 1998 р. та 2004 р. – до проведення державного кадастру природно-заповідного фонду Сумської області. Крім того протягом багатьох років нами проводиться індивідуальна науково-дослідна робота по вивченню рідкісних видів рослин на даній території [1–9]. До неї залучаються і студенти природничо-географічного факультету університету в системі виконання курсових і дипломних робіт (В. Харченко, Н. Ясир, Г. Щитікова, Ю. Крупеня, О. Яловець та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературних джерелах наводяться деякі дані про раритетні види судинних рослин басейну р. Сула на Сумщині [1-9], але вони мають досить фрагментарний характер.

Мета дослідження. Метою даної роботи є одержання наукової інформації про місцезростання раритетних видів судинних рослин басейну р. Сула у межах території Сумської області.

Викладення основного матеріалу. У результаті проведених польових досліджень нами виявлені в басейні р. Сула на Сумщині місця зростання 44 видів раритетних судинних рослин із 38 родів, 22 родин, 4 класів, 2 відділів – PTERIDOPHYTA (2 види) і MAGNOLIOPHYTA (42 види). Серед них – 11 видів мають міжнародний охоронний статус (•), 17 – занесені до Червоної книги України (**), 24 – до Червоного списку Сумської області (*). Нижче наводимо їх анотований список, оформлений у відповідності з «Vascular plants of Ukraine a nomenclatural Checklist» [11]. В анотованому списку видів прийняті наступні умовні позначення: БЗК – ботанічний заказник, ГЗК – гідрологічний, ЛЗК – ландшафтний, ЗЗК – зоологічний, ЕЗК – ентомологічний заказники; (Бл) – Білопільський, (Бр) – Буринський, (К) – Конотопський, (Н) – Недригайлівський, (Р) – Роменський, (С) – Сумський, (Л) – Лебединський адміністративні райони.

Ophioglossaceae

**Ophioglossum vulgatum* L. – У насадженні тополі (*Populus nigra* L.) та берези (*Betula pendula* Roth) з розрідженим деревостаном і вологим біотопом, у північно-західній околиці с. Бобрик (Р); охороняється в БЗК «Засулля».

Salviniaceae

****Salvinia natans* L. – У мілководних, слабопроточних відгалуженнях русла (рукавах) р. Сула; в околицях сіл Перекопівка, Мельники (Р); охороняється в Андріяшівсько-Гудимівському ГЗК.

Alliaceae

**Allium flavescens* Bess. – В угрупованні лучного степу; у верхній частині схилу правого корінного берега долини р. Дригайлиха (ліва притока р. Сула); у південно-західній околиці смт. Недригайлів (Н); охороняється в БЗК «Голубців».

**A. sphaerocephalon* L. – В угрупованні лучного степу; у верхній частині схилу правого корінного берега долини р. Дригайлиха, у південно-західній околиці смт. Недригайлів*, на схилі корінного берега лівої притоки р. Дригайлиха (урочище «Чаплине»), поблизу с. Сакуниха (Н); охороняється в БЗК «Голубців».

***A. ursinum* L. – У діброві; на правому березі долини р. Терн (права притока р. Сула), в урочищі «Великі Будки» Недригайлівського лісництва, між селами Іваниця та Деркачівка (Н).

Colchicaceae

***Bulbocodium versicolor* (Ker Gawl.) Spreng. – В угрупованні лучного степу; у верхів'ї лівої безіменної притоки р. Сула, на схилі; в 4 км на південь від смт. Недригайлів (Н); охороняється в ЛЗК «Дібрівка».

Hyacinthaceae

**Hyacinthella leucophaea* (K. Koch) Schur – В угрупованнях лучного степу; у верхній частині схилу правого корінного берега долини р. Дригайлиха; поблизу смт. Недригайлів (Н); охороняється в БЗК «Голубців».

**Scilla bifolia* L. – У дібровах; на правому корінному березі р. Сула; поблизу с.м.т. Недригайлів (Н), м. Ромни (Р); охороняється в Борозенківському БЗК.

Iridaceae

***Gladiolus imbricatus* L. – В угрупованнях вологих лук, на узліссях дібров; у долині р. Локня (права притока р. Сула), біля с. Хоминці; у долині р. Хмелівка (права притока р. Сула), поблизу с. Хмелів (Р); у депресії на узліссі діброви в басейні р. Ромен, в урочищі «Гусаків гай» – між селами Хустянка, Шкуматове, Молодівка, Пасевини, Нелени (Бр); охороняється в БЗК «Громадська дума», «Хмелівський».

***G. tenuis* M. Vieb. – В угрупованнях вологих лук; у долині р. Локня; біля с. Хоминці (Р); охороняється в БЗК «Громадська дума».

**Iris hungarica* Waldst. & Kit. – У сосновому лісі на першій надзаплавній терасі р. Сула (на правобережжі), в урочищі «Великі Будки» Недригайлівського л-ва, біля с. Вільшана (Н); у дубовому лісі в долині р. Сула, між селами Вовківці й Правдюки (Р); охороняється в ГЗК «Вовківці».

***I. pineticola* Клоков – У сосновому лісі на першій надзаплавній терасі р. Сула (на правобережжі), в урочищі «Великі Будки» Недригайлівського л-ва, біля с. Вільшана (Н).

Liliaceae

***Fritillaria meleagroides* Partin ex Schult. & Schult. f. – В угрупованнях вологих лук; у долині р. Локня, біля с. Хоминці (Р); охороняється в БЗК «Громадська дума».

Melanthiaceae

* *Veratrum nigrum* L. – У дубовому лісі на надзаплавній терасі р. Сула, поблизу с. Вільшана (Кожевников, 1937); в угрупованні материкових справжніх лук, на схилі корінного берега малої річки – правої безіменної притоки р. Ромен, за східною околицею с. Косарівщина (Р), 03.08.2010.

Orchidaceae

•***Anacamptis palustris* (Jacq.) R.M. Bateman (*Orchis palustris* Jacq.) – В угрупованнях вологих і сирих лук; у заплаві р. Сула, біля сіл Коровинці (Н), Москалівка, Андріяшівка; у долині р. Локня, біля с. Хоминці (Р); у прохідній долині між річками Терн і Ромен, біля сіл Болотівка, Могильчине (Бр); охороняється в ГЗК «Андріяшівсько-Гудимівський», «Біловодський», «Недригайлівський», БЗК «Громадська дума».

•***Dactylorhiza incarnata* (L.) Soö s. l. – В угрупованнях сирих і мокрих лук; у заплаві р. Сула, біля с. Верхосулка (Бл), сіл Філонове, Зеленківка, Вільшана, Віхове, Березняки, Коровинці, Дігтярівка (Н), сіл Правдюки, Вошилиха, Бобрик, Москалівка, Сурмачівка, Чеберяки (Р); у долині р. Локня, біля с. Хоминці (Р); у заплаві р. Терн, біля сіл Жуківка, Болотівка, у прохідній долині між річками Ромен і Терн, біля сіл Могильчине, Болотівка (Бр); у долині р. Сухий Ромен, біля с. Малий Самбір (К); в угрупованні вологих лук по днищу балки на правому корінному березі р. Ромен, між селами Москальщина та Овлаші (Р), 02.08.2010. Охороняється в ГЗК «Біловодський», «Андріяшівсько-Гудимівський», «Недригайлівський», «Верхньосульський», «Тернівський», БЗК «Сурмачівський», «Громадська дума», «Коровинський», ЛЗК «Вошилиха».

•***D. majalis* (Rchb.) P.F. Hunt et Summerhayes s.l. – В угрупованнях вологих лук; у заплаві р. Сула, біля с. Зеленківка (Н), біля с. Москалівка (Р); у прохідній долині між річками Ромен і Терн, біля с. Болотівка (Бр); в угрупованні вологих лук по днищу балки на правому корінному березі р. Ромен, між селами Москальщина та Овлаші (Р), 02.08.2010. Охороняється у Верхньосульському та Біловодському ГЗК.

•***Epipactis helleborine* (L.) Crantz – У діброві, на правому корінному березі долини р. Сула, біля сіл Дремове та Холодний яр (Н); у насадженні тополі чорної та берези повислої, біля с. Бобрик (Р); у діброві та похідному осичнику (із *Populus tremula* L.), в урочищі «Гусаків гай», поблизу с. Хустянка (Бр); в угрупованні верби білої поблизу струмка в долині правої безіменної притоки р. Ромен, за східною околицею села Косарівщина (Р), 03.08.2010. Охороняється в БЗК «Засулля»(Р).

•***Listera ovata* (L.) R. Br. – В угрупованні вологої діброви (на дні балки з струмком); біля с. Коржі (Р); охороняється в Коржівському ЛЗК.

•***Neottia nidus avis* Rich. – В угрупованні соснового лісу; у долині р. Сула; між селами Глинськ і Сурмачівка (Р).

Poaceae

***Stipa capillata* L. – В угрупованнях лучного степу; на вершині схилу лівого корінного берега р. Ромен, біля с. Рогінці; у балці біля с. Малі Бубни; на вершині схилу корінного берега правої притоки р. Локня, біля с. Дубина, у балці на лівому корінному березі р. Сула, біля с. Бобрик (Р); на схилі корінного берега долини (біля витoku) малої річки – безіменної правої притоки р. Ромен, на відстані 2,5 км на схід від с. Косарівщина (Р), 03.08.2010. Охороняється в БЗК «Дубинський» (Р).

Apiaceae

•*Ostericum palustre* (Besser) Besser – В угрупованнях вологих і болотистих лук; у заплаві р. Сула; біля сіл Коровинці, Дігтярівка (Н), Воцилиха, Пустовійтівка (Р); у прохідній долині між річками Терн і Ромен, біля с. Болотівка (Бр); у долині р. Сухий Ромен, біля с. Малий Самбір (К); охороняється в БЗК «Коровинський», «Джерельні розсипи», ЛЗК «Воцилиха».

Asteraceae

**Centaurea sumensis* Kalen. – В угрупованні соснового лісу; на першій надзаплавній терасі долини р. Сула; біля с. Перекопівка (Р).

**Inula helenium* L. – В угрупованні чагарникового вербника та на узліссі вільшняка, в заболоченій долині струмка – правої притоки р. Ромен, біля с. Овлаші; у долині р. Ромен, біля с. Ведмеже (Р); у заплаві р. Терн, біля с. Болотівка (Бр); в угрупованні лук, у долині р. Торговиця – правої притоки р. Ромен, біля с. Шевченкове (К), 04.08.2010. Охороняється в Тернівському ГЗК.

**Pyrethrum corymbosum* (L.) Scop. – У дібровах; на лівому корінному березі р. Борозенка (права притока р. Сула), біля с. Борозенка, у долині р. Сула, між селами Вовківці та Правдюки (Р); охороняється в ГЗК «Вовківці», Борозенківському БЗК.

**Scorzonera parviflora* Jacq. – В угрупованнях засолених лук; у заплаві р. Сула; біля сіл Перекопівка та Москалівка (Р); охороняється в Біловодському та Андріяшівсько-Гудимівському ГЗК.

**Jurinea arachnoidea* Bunge – В угрупованнях лучного степу; в балці, біля сіл Губське, Веселий степ (Р); на схилі корінного берега у верхів'ї долини малої річки – лівої безіменної притоки р. Ромен, біля с. Косарівщина (Р), 03.08.2010.

•**Jurinea cyanoides* (L.) Rchbb. (*J. pseudocyanoides* Klok.) – У соснових лісах; на першій надзаплавній терасі долини р. Сула; біля с. Правдюки (Р), біля сіл Дігтярівка, Коровинці (Н).

Brassicaceae

**Dentaria quinquefolia* M. Vieb. – У дібровах; на корінних берегах Сули та її притоків (Терн, Хусь, Бишкінь, Хмелівка, Борозенка, Ромен, Олава, Локня), на території Недригайлівського та Роменського районів; охороняється в Хмелівському та Борозенківському БЗК, Коржівському ЛЗК.

Fabaceae

•***Astragalus dasyanthus* Pall. – В угрупованнях лучного степу; на вершині схилу правого корінного берега р. Дригайлиха, біля смт. Недригайлів (Н); у балках на лівому корінному березі долини р. Сула біля с. Бобрик (Р); на схилі корінного берега у верхів'ї долини (біля витоку) малої річки – безіменної лівої притоки р. Ромен, біля с. Косарівщина (Р), 03.08.2010. Охороняється в БЗК «Голубців» (Н).

**Oxytropis pilosa* (L.) DC. – В угрупованнях лучного степу; на вершинах схилів; у балці на лівому корінному березі р. Сула, біля сіл Губське та Веселий Степ (Р); на правому корінному березі р. Дригайлиха, біля смт. Недригайлів; у долині лівої притоки р. Дригайлиха (урочище «Чаплине») поблизу с. Сакуниха; у балці біля с. Козельне; на схилі правого корінного берега р. Сула біля с. Комишанка (Н); охороняється в БЗК «Голубців», «Саївський», ЕЗК «Комишанський».

Fumariaceae

**Corydalis marchalliana* (Pall.) ex Willd) Pers. – У діброві; на правому корінному березі р. Сула, біля с. Борозенка (Р); охороняється в Борозенківському БЗК.

Gentianaceae

**Gentiana cruciata* L. – В угрупованні лучного степу; в урочищі «Гусаків гай» – між селами Хустянка, Шкуматове, Молодівка, Пасевини, Нелени (Бр).

Linaceae

**Linum perenne* L. – В угрупованні лучного степу; в урочищі «Гусаків гай» – між селами Хустянка, Шкуматове, Молодівка, Пасевини, Нелени (Бр).

Nymphaeaceae Salisb.

**Nymphaea alba* L. – У руслі, рукавах і старицях Сули та її притоків (Терн, Ромен); по всій території, спорадично; охороняється в Тернівському, Миколаївському Сульському, Верхньосульському, Недригайлівському, Пустовійтівському, Біловодському, Андріяшівсько-Гудимівському ГЗК, ГЗК «Вовківці».

Parnassiaceae

**Parnassia palustris* L. – В угрупованнях сирих і заболочених лук; у заплаві р. Сула; в околиці с. Бобрик (Р), поблизу сіл Коровинці, Дігтярівка (Н); охороняється в Коровинському БЗК.

Ranunculaceae

**Anemone sylvestris* L. – В угрупованнях лучного степу; у балках; біля с. Штепівка (Л), біля сіл Губське, Веселий Степ, на корінному березі р. Локня біля с. Хомині; у балці на правому корінному березі р. Ромен, між селами Москальщина та Овлаші (Р), 02.08.2010; на схилі корінного берега у верхів'ї долини річки – лівої безіменної притоки (р. Ромен, біля с. Косарівщина (Р), 03.08.2010. Охороняється в БЗК «Громадська дума» (Р).

***Adonis vernalis* L. – В угрупованнях лучного степу; на схилі лівого корінного берега р. Ромен, біля с. Рогинці; на схилі корінного берега р. Локня, біля с. Дубина; у балці біля сіл Губське, Веселий Степ (Р); охороняється в Дубинському БЗК.

**Trollius europaeus* L. – В угрупованнях вологих лук і чагарникових вербників; у заплаві р. Сула, біля с. Перекопівка (Р); охороняється в Андріяшівсько-Гудимівському ГЗК.

**Clematis recta* L.– У дубовому лісі; між селами Правдюки та Вовківці (Р).

***P. pratensis* (L.) Mill. (*P. nigricans* Stocrcck) – В угрупованнях лучного степу; на схилах балок біля сіл Губське та Веселий Степ, Бобрик, Малі Бубни; на корінному березі р. Локня, біля сіл Хоминці, Дубина (Р); у сосновому лісі, на першій надзаплавній терасі р. Сула, в урочищі «Великі Будки» Недригайлівського л-ва, біля с. Вільшана (Н); охороняється в БЗК «Громадська дума», «Дубинський».

Rosaceae

•*Crataegus ukrainica* Rojark. – У балках; на правому корінному березі р. Сула, біля сіл Сурмачівка, Глинськ, Пустовійтівка, Піски; на лівому корінному березі р. Олава, біля с. Ярмолинці (Р).

Scrophulariaceae

**Digitalis grandiflora* Mill. – В угрупованнях соснового лісу; на надзаплавній терасі р. Сула, біля с. Ракова Січ (Н), у дубовому лісі, біля с. Правдюки, у діброві, в долині р. Хмелівка, біля с. Хмелів; охороняється в Хмелівському БЗК.

**Pedicularis kaufmannii* Pinzg. – В угрупованнях лучного степу; на схилах балки; між селами Губське та Веселий Степ (Р).

Серед 11 відмічених у списку видів, які охороняються на міжнародному рівні, 2 – занесені до Європейського Червоного списку (*Astragalus dasyanthus*, *Crataegus ukrainica*), 3 – до Списку-Додатку до Бернської конвенції (*Jurinea cyanoides*, *Ostercicum palustre*, *Salvinia natans*). 1 (*Astragalus dasyanthus*) – до Червоного списку МСОП, інші – до Додатків СІТЕС.

Висновки. Із 44 описаних раритетних видів 31 знаходиться на території заповідних об'єктів. Більшість раритетних видів мають малу чисельність і перебувають під загрозою зникнення. Невідкладними завданнями є проведення популяційних досліджень даних видів, оцінки стану популяцій і запровадження ефективних заходів щодо охорони та відтворення їх ресурсів. Цьому буде сприяти завершення розпочатих робіт по створенню в басейні Сули на Сумщині національного природного парку «Верхньосульський».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакал А.П., Карпенко К.К. Рослинність Хмелівського та Борозенківського гідрологічних заказників (Сумська область) // Біологічні науки: Збірник наук. праць Сумського держ. пед. ун-ту ім. А.С. Макаренка. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка 2001. – С. 9–16.
2. Гідрологічні заказники у заплаві р. Сули на Сумщині / К.К. Карпенко, В.О. Тюленева, А.П. Вакал, О.С. Родінка, М.П. Книш, В.М. Кравченко // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Книга 3. – Суми: Джерело, 1999. – С. 86–98.
3. Карпенко К.К., Книш М.П., Родінка О.С. Перспективний заповідний об'єкт

Сумщини «Прохідна долина річок Ромен і Терн» // Екологія і раціональне природокористування. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – С. 197–201. 4. Карпенко К.К., Родінка О.С. До питання охорони залишків степової рослинності на Сумщині // Проблеми охорони і раціонального використання природних ресурсів Сумщини: Збірник наукових праць.– Суми, 1992. – С. 149–153. 5. Перспективний заповідний об'єкт «Гусаків гай» у Буринському районі Сумської області / К.К. Карпенко, М.П. Книш, В.В. Пархоменко, І.І. Кураш // Екологія і раціональне природокористування: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. – С. 123–129. 6. Родінка О.С., Карпенко К.К. Про поширення астрагалу шерстистоквіткового (*Astragalus dasyanthus* Pall.) на Сумщині та проблеми його охорони // Лікарські та рідкісні рослини Сумської області (ресурси, використання, охорона). – Суми, 1994. – С. 54–57. 7. Родінка О.С., Карпенко К.К., Книш М.П. Матеріали до розширення природно-заповідних територій у долині р. Сули у межах Сумської області // Матеріали конф., присвяченої пам'яті М.М. Гришка – видатного селекціонера, генетика, ботаніка та громадського діяча (Глухів, 13–14 квітня 2005 р.). – Глухів: ГДПУ, 2005. – С. 124–126. 8. Рослини, занесені до Червоної книги України, що виявлені на території Сумської області / К.К. Карпенко, О.С. Родінка, А.П. Вакал, С.М. Панченко // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Книга 5.– Суми: Джерело, 2001. – С. 7–43. 9. Рослини, занесені до Червоного списку Сумської області / О.С. Родінка, К.К. Карпенко, А.П. Вакал, І.В. Гончаренко // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Книга шоста. Частина перша. – Суми : ПП Вінниченко М.Д., 2004. – 122 с. 10. Червона книга України. Рослинний світ / за ред.. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с. 11. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular plants of Ukraine a nomenclatural Checklist / Editor: S.L. Mosyakin // M.G. Kholodny Institute of Botany. – Kiev, 1999. – 234 p.

РЕЗЮМЕ

К.К. Карпенко, А.С. Родінка, А.П. Вакал. Раритетные виды сосудистых растений бассейна р. Сула на Сумщине.

На территории бассейна р. Сула на Сумщине обнаружено 44 вида сосудистых растений, которые требуют особенной охраны, из них 11 видов имеют международный охраняемый статус, 17 – занесены в Красную книгу Украины, 24 – в Красный список Сумской области, 31 вид находится на территории заповедных объектов.

Ключевые слова: раритетные виды, сосудистые растения, бассейн Сулы, Сумская область, Украина.

SUMMARY

K.K. Karpenko, O.S. Rodinka, A.P. Vakal. Rare Tracheal Plants Species of Sula River Basin in Sumy Region.

44 tracheal plants species have been discovered at the territory of Sula River basin. They need special protection 11 of them have international protection status and 17 have been placed to the Red List of Sumy Region. 31 special grow at the territory of reserves.

Key word: rare species, vascular plants, basin of Sula, Sumy region, Ukraine.

УДК 621.039

О.А. Касьяненко, А.В. Бузинок

ЗАБРУДНЕННЯ РАДІОНУКЛІДАМИ ТЕРИТОРІЙ сmt. ЯМПІЛЬ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ